

Rien à la main

Steeds minder Nederlanders spreken goed Frans en Duits. De universiteiten hebben zelfs plannen om letterenstudies op te heffen. Het komt nooit meer goed, zeggen docenten: 'De overheid heeft het vak kapot gemaakt.'

- [Arnoud Veilbrief](#)

[25 mei 2002](#)

Leestijd 8 minuten

De afdeling Duitse literatuur van de Amsterdamse boekhandel Scheltema leidt een sluimerend bestaan. De boekenkast is nauwelijks voor de helft gevuld, voor het merendeel met eenvoudige paperbacks. Duurdere uitgaven zijn alleen op bestelling leverbaar. Volgens Daphne de Jong, van de afdeling buitenlandse literatuur, is er nauwelijks vraag meer naar Duitse literatuur. De weinige klanten zijn zelden onder de vijftig jaar en veelal gepensioneerde leden van leesgezelschappen, zegt De Jong. „Dat we de afdeling aanhouden is alleen uit principe. De klant hoort bij ons Duitse literatuur te kunnen vinden, al verkopen we maar één boek per maand.”

In de 'Duitse boekenkast' van Scheltema weerspiegelt zich de toestand van de Duitse taal in Nederland. Het Duits stond voor de oorlog als cultuurtaal in hoog aanzien. Na de bezetting verloor de taal een belangrijk deel van haar oude aantrekkingskracht en won het Engels internationaal aan belang, maar het Duits bleef in ieder geval in economisch opzicht belangrijk voor Nederland. Voor het Frans gold dit in mindere mate. Maar dankzij een generatie die met Gauloises, existentialistische literatuur en de borsten van 'BB' was opgegroeid bleef het Frans populair. Bovendien was en is het land veruit de meest geliefde vakantiebestemming.

De laatste tien jaar lijkt echter een nieuwe fase aangebroken voor zowel het Duits als het Frans. Nederlanders kopen nog steeds Volkswagens, maar ze kunnen geen behoorlijke Duitse volzin uitspreken. Ze gaan nog steeds graag naar de Dordogne of de Côte d'Azur, maar verwachten dat de Fransen hen in het Engels te woord kunnen staan. Nederlanders die goed Frans en Duits spreken zijn een zeldzaamheid geworden. Te vrezen valt dat deze talen, als ze niet snel een prominentere plaats in het onderwijs krijgen, uiteindelijk ten dode opgeschreven zijn. Die angst leeft onder meer bij Anne Gazeau-Secret, de Franse ambassadeur in Nederland, en bij haar Duitse ambtsgenoot Dr. Edmund Witz. Samen schreven zij 14 maart jongstleden een brief aan staatssecretaris Adelmund en de Tweede Kamer over de verschraling van het vreemde-taalonderwijs aan de Nederlandse middelbare scholen. Ook spraken zij hun zorg uit over het geringe aantal belangstellenden voor een studie Frans of Duits c.q. voor een opleiding tot leraar Duits of Frans. „De belangrijkste buurtalen die Nederland kent, Frans en Duits, figureren nu, zoals wij weten, onder de 'kleine talen' – is dit wenselijk en gepast?”, vroegen de twee ambassadeurs. Opmerkelijk aan de brief is dat de regering openlijk herinnerd wordt aan haar Europese verplichting om onderwijs in ten minste twee gangbare EU-talen aan te bieden, een stap waartoe een ambassade zelden overgaat.

Chinezen

Het verval van Nederland als 'volk dat zijn talen spreekt' begint zich de laatste jaren af te tekenen. In 1998 werd een onderzoek van de Federatie van Nederlandse Exporteurs (Fenedex) gepubliceerd, waaruit bleek dat de overgrote meerderheid van de Nederlandse exportbedrijven het Frans niet of onvoldoende machtig was. Het verlies aan omzet werd geschat op zo'n 7 miljard gulden per jaar.

J. van der Ende, directeur van de Nederlands-Franse Kamer van Koophandel in Parijs, heeft zijn twijfels over de hoogte van het bedrag. Maar dat Nederlandse bedrijven grote moeite hebben om zich op de Franse markt te begeven klopt wel, zegt Van der Ende: „Wij organiseren handelsmissies voor Nederlandse bedrijven in heel Frankrijk. Van de deelnemers spreekt nauwelijks de helft Frans, en dan meestal nog heel slecht.”

Beheersing van de taal is volgens Van der Ende „absoluut noodzakelijk” om in Frankrijk zaken te kunnen doen. Dat het toch zo moeizaam verloopt schrijft hij toe aan onbekendheid met de Franse zakencultuur en angst voor het onbekende. En dat terwijl Nederlandse bedrijven in Frankrijk goed staan aangeschreven, evenals hun onderhandelingskunst. De Nederlanders hebben in Frankrijk dan ook de bijnaam 'de Chinezen van Europa', weet Van der Ende. Of dat ook voor hun verstaanbaarheid geldt, vertelt hij er niet bij.

Voor Duitsland geldt in grote lijnen hetzelfde. Hoewel de Nederlands-Duitse handelsstroom enorm is, gaat het met het Duits bergafwaarts. Hier lijkt niet angst voor het onbekende, maar zelfoverschatting een oorzaak te zijn. Slim betekent iets heel anders dan 'schlimm'. De soms verraderlijke gelijkenis tussen beide talen leidt dan ook geregeld tot zakelijke misverstanden.

Ook op politiek niveau wrekt zich de verslonzing van de vreemde talen. Greetje van den Bergh, vertaalster en bestuurslid van de Universiteit van Amsterdam, hoort steeds vaker berichten uit Brussel dat Nederlandse lobbyisten hun positie bij de EU aan het verliezen zijn, omdat ze alleen nog maar Engels spreken. „Lobbyisten uit landen als Duitsland, Frankrijk en Groot-Brittannië kunnen wél iemand in de wandelgangen in meerdere talen even 'apart nemen'. Deze verwaarlozing schaadt de Nederlandse belangen en het gaat ook lijnrecht in tegen de trend van internationalisering en Europese integratie. Ik vind het onbegrijpelijk.”

Weinig Fransen zullen de Nederlandse cultuur en mentaliteit zo goed kennen als Philippe Noble. Hij is cultureel attaché aan de Franse ambassade en is bekroond vertaler van Nederlandse romans. Noble woont al jaren in Nederland en heeft het Frans in Nederland langzaam zien achteruitgaan. „Naar mijn gevoel is de bodem bereikt. Het huidige aantal studenten Frans is het minimum van wat een land als Nederland zich kan permitteren.”

Noble ziet de teruggang niet alleen als een gevolg van politiek beleid, maar ook als een maatschappelijk verschijnsel. Daarom verwacht hij op den duur ook een reactie uit de samenleving. „Mensen en bedrijven zullen inzien dat dit een ongezonde situatie is, ook uit economisch oogpunt. En ik wil er graag bij zeggen dat het geen exclusief Nederlands verschijnsel is.”

Dat lijkt juist. Van Scandinavië tot Portugal heeft het Engels het Frans allang in het defensief gedrongen. Dat heeft ook invloed op het Verenigd Koninkrijk. Quentin Peel, columnist bij de Financial Times, constateerde enige tijd geleden zorgelijk dat niet meer dan één op de vijf Britten (in enige vorm) een vreemde taal spreekt. „Geen wonder“, sneert Peel, „dat we nog steeds in een dikke mist van eurosceptis rondlopen. Als we zelfgenoegzaam achterover leunen en niet de moeite nemen om andere talen te leren, zullen we ook niets begrijpen van de geschiedenis en cultuur van andere landen.“

Maar zijn de Nederlanders zelf eigenlijk wel geïnteresseerd in Europa? The Economist beschreef de Nederlanders onlangs als 'atlantic, not European'. Multinationals als Aegon en Ahold zijn nauwelijks actief op de Franse en Duitse markt, maar behalen meer dan de helft van hun omzet op de Amerikaanse markt, zo constateerde het blad. Die Angelsaksische gezindheid leidt soms tot opmerkelijke voorstellen. Want in welk ander land zal een minister van Onderwijs opperen om de colleges aan de universiteiten alleen nog in het Engels te geven? De diplomaat P. van Walsum ging nog verder: hij stelde enkele jaren geleden voor om het Nederlands op te heffen. Eenmaal overgestapt op het Engels, zou Nederland eindelijk worden opgestuwd in de vaart der volkeren.

Noble kent dit soort verhalen. Ook hij vindt Nederland sterk Atlantisch georiënteerd – „Nederland staat met de rug naar Europa toe“ – maar er speelt volgens hem ook iets anders mee: een overdreven zakelijke benadering van taal. „Ik merkte het onlangs weer bij een discussiebijeenkomst in het kader van het Europees Jaar van de Talen. Het gevoel dat je de voorkeur mag of moet geven aan je moedertaal leefde bij veel aanwezigen totaal niet. Die mening hoor je in Nederland meer dan in het buitenland, vooral bij mensen die weinig oog hebben voor taal.“

Vrije val

Zouden het gebrek aan liefde voor de eigen taal en de achteruitgang van het Frans en het Duits iets met elkaar te maken hebben? Dat is speculeren. Feit is dat de Nederlandse overheid het jaren geleden wel de moeite waard achtte om de grote campagne 'Kies exact' te lanceren, terwijl iets dergelijks nu niet voor de talen wordt ondernomen. Integendeel, de term 'pretpakket' voor een eindexamenpakket met een sterk accent op de talen, is van hoog tot laag ingeburgerd.

Greetje van den Bergh ziet dat woord het liefst vandaag nog afgeschaft. „Daarmee ontmoedig je leerlingen om een vreemde taal te kiezen. Als iedereen zegt dat talen voor de minder slimme leerlingen zijn, en dat je met economie later veel meer geld verdient, moet je als 18-jarige wel heel sterk in je schoenen staan om toch een taal te gaan studeren.“

Dat doen die leerlingen dan ook steeds minder. De talenstudies aan het hbo en de universiteiten kampen al jaren met een slinkend aantal studenten. De lerarenopleiding Duits van de Educatieve Faculteit Amsterdam (EFA) trok vorig jaar bijvoorbeeld vijf nieuwe voltijdstudenten, die van de Hogeschool Rotterdam telt momenteel niet meer dan vier eerstejaars. Opleidings-coördinator E. Saathof van de EFA schat dan ook dat de lerarenopleidingen niet meer dan een kwart van de vertrekkende docenten Duits zullen kunnen vervangen. Het aantrekken van Duitse onderwijzers zou een mogelijkheid kunnen zijn om de nood iets te verlichten, maar hij geeft toe dat dit nooit meer dan een druppel op

de gloeiende plaat zal zijn. Dit betekent op termijn een uitsterven van het Duits op de Nederlandse middelbare school.

Ook op de universiteiten is het aantal studenten Frans en Duits de laatste tien jaar in een vrije val terechtgekomen. Momenteel staan in heel Nederland 302 studenten ingeschreven voor de studie Duitse taal- en letterkunde en 461 voor Frans. De leegloop bij de talenstudies veroorzaakt problemen op de universitaire begroting en brengt de continuïteit van het onderwijs in gevaar. Kennis is immers het kapitaal van de universiteit en zonder een behoorlijke kweekvijver van wetenschappelijk talent kan die kennis niet aan nieuwe generaties worden doorgegeven. De Universiteit van Amsterdam biedt daarom tweejarige master-opleidingen aan voor studenten die verder willen in de wetenschap. De universiteit moet het tweede jaar uit eigen zak betalen, maar doet dit omdat ze uitsterving van 'levende kennis' als een reële bedreiging ziet.

Bestuurslid Van den Bergh denkt dat de talen wel degelijk een toekomst hebben. Alleen, het moet beter voor het voetlicht worden gebracht. „We moeten uitdragen dat het studeren van een taal uitdagend en spannend is. Het scherpt je denken en biedt veel mogelijkheid tot reflectie. En we moeten af van het misverstand dat je met een talenstudie alleen leraar kunt worden. Onze studenten komen overal terecht.” Donderdag werd bekend dat universiteiten uitgewerkte plannen hebben om studies in de moderne talen op te heffen en te vervangen door brede 'profielen'.

Deelvakken

Elke poging om de talenstudies en de docentenopleidingen van de marginaliteit te redden is zinloos zonder goed taalonderwijs op de middelbare school. En dat is de laatste jaren ernstig in de knel gekomen. Oorzaak: de Tweede Fase met zijn gehate 'deelvakken'. Het doel was om de leerlingen in het havo en vwo beter voor te bereiden op vervolgonderwijs aan hbo en universiteit door hun een breder vakkenpakket aan te bieden. Veel bestaande vakken, waaronder de talen, werden opgedeeld in zogenaamde deelvakken. Dat resulteerde voor Frans in de vakken Frans1, dat voor alle leerlingen verplicht was, en Frans2, een keuzevak. Alle havo- en vwo-leerlingen deden examen in Frans1 en Duits1, maar het onderwijs in deze varianten is sterk gereduceerd. Op het vwo bestaat het vak slechts uit het lezen van zakelijke teksten gedurende één lesuur in de week. Havisten krijgen luistervaardigheid.

Niemand is gelukkig met de deeltalen. De leerlingen niet, die het lesprogramma saai en nutteloos vinden. En de docenten niet, die hun best moeten doen om leerlingen te interesseren voor iets waar ze zelf ook niet in geloven. Een neveneffect van het brede programma is bovendien dat het voor veel leerlingen, vooral die met een bèta-profiel, in de praktijk nauwelijks meer mogelijk is een vreemde taal als volwaardig examenvak te kiezen. De beperkte keuzeruimte en het grote aantal vakken zijn de belangrijkste belemmeringen.

De Tweede Fase resulteerde in een scherpe daling van het aantal scholieren dat Duits of Frans als volwaardig examenvak koos. Volgens het ministerie van OC&W daalde het aantal havo- en vwo-leerlingen met Frans en Duits met enkele procentpunten. Duits op het vwo was een uitschieter: van 45 naar 26 procent. Maar een korte rondgang langs enkele scholen levert grotere dalingen op. Duits op het vwo van het Alkmaarse Jan Arentsz College: van 48

leerlingen naar 12. Duits op het vwo van het Montessori College in Amsterdam: van 60 naar 11. Frans, dezelfde klas: van 60 naar 20.

Mede onder druk van protest uit het onderwijs heeft staatssecretaris Adelmund inmiddels besloten dat de deelvakken medio 2005 zullen verdwijnen. Tot die tijd mogen de scholen zelf bepalen hoe ze het deelvak onderwijzen. Voor de talen valt te denken aan een volledig lesprogramma, inclusief spreekvaardigheid, luistervaardigheid en vocabulaire, gedurende één jaar. Zo blijft het totale aantal uren gelijk en geeft de docent toch weer een volwaardig vak. Verder wordt een tweede vreemde taal verplicht voor alle vwo-leerlingen, en zal de vrije-keuzeruimte op het havo en vwo groter worden.

Maar om de talen echt te herstellen moet het literatuuronderwijs weer een prominente plaats krijgen, vinden veel docenten. „Daar komen de grote levensvragen aan de orde“, zegt Joop van Schaik, leraar Frans op het Christelijk Noordgouw College in Heerde. Dat de leerlingen voor het vak Literatuur maar twee boeken hoeven te lezen, desnoods in vertaling, maakt Van Schaik woedend, maar hij gaat zijn eigen gang. Klassikaal behandelt hij de grote werken en bij bepaalde passages blijft hij uitgebreid stilstaan. „De Phèdre van Racine is een van mijn favorieten. Dan komen vragen aan de orde als: wat is passie? Wat is een dilemma? Daar gaat het om in de literatuur, dat is vorming.“

Geen van de docenten beklagt zich over een gebrek aan interesse van de leerlingen. C. Gordijn, docent op het Haagse gymnasium Haganum: „Je moet het bevlogen brengen, dan luisteren ze echt wel. Helaas is daar veel te weinig tijd voor.“

Vaak zitten ze met open mond te luisteren, zegt Van Schaik. „Je ziet dat er een wereld voor ze open gaat. Maar de overheid heeft het vak kapot gemaakt. Ze ontnemen de leerlingen een prachtige culturele bagage en jagen leraren het vak uit.“